

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2024, 11 (2), 735-755

KELÂM, KELECİ VE SÖZ ARASINDA YUNUS EMRE
Yunus Emre Between Kelâm, Keleci and Söz Words

Hakan YALAP

Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi
Anabilim Dalı, hakanyalap@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0300-2741.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	22.10.2024
Kabul Tarihi / Accepted:	19.11.2024
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2024
Cilt / Volume:	11
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	735-755

Atıf / Cite as: Yalap, Hakan. "Kelâm, Keleci ve Söz Arasında Yunus Emre" (Yunus Emre Between Kelâm, Keleci and Söz Words) *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 11/2 (2024), 735-755. Doi: 10.17859/pauifd.1571580.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 11 (2) 2024: 736-755

KELÂM, KELECİ VE SÖZ ARASINDA YUNUS EMRE*

Hakan YALAP**

Öz

Yunus Emre, bir mutasavvıf olarak klasik Türk edebiyatının kuruluş döneminden hemen önce varlık göstermiştir. Yunus Emre'nin dili muhataplarınca benzersiz olarak nitelendirilmektedir. Onun benzersiz şiir dili Yunus'un yaratılıştan getirdiği şâirliği ile dilin inceliklerini iyi bilip kullanmasının eseridir. Bunun yanında Yunus Emre'nin temsilcisi olduğu tasavvuf felsefesi, şâirin dil dünyasını da şekillendirmiştir. Türk tasavvuf edebiyatı ve bu edebiyatın mutasavvıf kişilikleri, her dönemde hem biyografileriyle hem de eserleriyle dikkat çekmişlerdir. Türk tasavvuf geleneği "Nefsini bilen Rabbini bilir!" temel ilkesi üzerine kuruludur. Gizli bir hazine olan yaratıcı, bilinmeyi istemiş ve âlemi-âdemi yaratmıştır. Buradan itibaren ruh sahibi insanoğlu için kopup geldiği parçayı arama gayreti, büyük bir hikmetli arayışa dönmüştür. Böyle girift bir arayışın şiir vasıtasıyla dile getirilmesinde ise kelimelerin rolü büyük önem taşır. Çünkü hem edebiyat araştırmacıları hem de amatör okuyucular ister istemez şâirin kullandığı kelime üzerinden onun duygu dünyasına girmeye çalışırlar. Baştan sona kadar istiareler ve metaforlarla örülü bu edebiyatın ediplerinin aslında ne anlatmak istedikleri üzerine çok fazla inceleme yapılmıştır. Bu sembol diliyle örülü metinlerin çözümünde birincil öncelik kelime anlamlarının çözümü olmalıdır. Her ne kadar kelimelerin bir sözlük anlamı olsa da kelimeyi kullananın kastettiği anlam ve muhatabın kullanılan kelimeye yüklediği anlam farklı olabilir. Özellikle klasik Türk edebiyatı ediplerinin eserlerini verdikleri dönemde kullandıkları kelimelere yüklenen anlamla edebiyat araştırmacısının yaşadığı dönemde aynı kelimeye verilen anlamın aynı olamayabileceği bilinmelidir. Bu makalede Yunus Emre Dîvânı'ndan hareketle şâirin dilindeki "kelâm, kelecî ve söz" kelimelerinin anlam evreni incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, kelâm, kelecî, söz, tasavvuf, klasik Türk edebiyatı.

Yunus Emre Between Kelâm, Kelecî and Söz Words

Abstract

Yunus Emre, as a Sufi, lived just before the establishment of classical Turkish literature. Yunus Emre's language is described as unique by his interlocutors. His unique poetic language is the result of Yunus's poetry and his knowledge and use of the subtleties of language. In addition, the world view of the Sufi philosophy represented by Yunus Emre also shaped the poet's language world. Turkish Sufi literature and the Sufi identity holders of this literature have attracted attention both with their biographies and their works in every period. Turkish Sufi tradition is based on the basic principle of 'He who knows his own soul knows his Lord!'. The Creator, who is a hidden treasure, wanted to be known and created the universe and Adam. From this point onwards, the endeavour to search for the piece from which the human being, who has a soul, has turned into a great wise quest. The role of words in expressing such an intricate quest through poetry is of great importance. Because both literary researchers and amateur readers inevitably try to enter the poet's world of emotion through the words he uses. There have been many analyses on what the poets of this literature, which is woven with allusions and

* Yazar makalede etik kurul izni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, hakanyalap@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0300-2741.

metaphors from beginning to end, actually wanted to tell. The first priority in analysing these symbolic texts should be the solution of word meanings. Although words have a dictionary meaning, the meaning intended by the user of the word and the meaning attributed to the word by the interlocutor may be different. In particular, it should be known that the meaning attributed to the words used by the authors of classical Turkish literature in the period when they wrote their works and the meaning given to the same word in the period when the literary researcher lived may not be the same. In this article, the universe of meaning of the words 'kelâm, kelecî and söz' in the poet's language has been tried to be analysed based on Diwan of Yunus Emre.

Keywords: Yunus Emre, kelâm, kelecî, word, mysticism, classical Turkish literature.

Structured Abstract

Yunus Emre, as a Sufi, lived just before the establishment of classical Turkish literature. Yunus Emre's language is described as unique by his interlocutors. His unique poetic language is the result of Yunus's poetry and his knowledge and use of the subtleties of language. In addition, the world view of the Sufi philosophy represented by Yunus Emre also shaped the poet's language world. Turkish Sufi literature and the Sufi identity holders of this literature have attracted attention both with their biographies and their works in every period.

Turkish Sufi tradition is based on the basic principle of 'He who knows his own soul knows his Lord!'. The Creator, who is a hidden treasure, wanted to be known and created the universe and Adam. From this point onwards, the endeavour to search for the piece from which the human being, who has a soul, has turned into a great wise quest.

The role of words in expressing such an intricate quest through poetry is of great importance. Because both literary researchers and amateur readers inevitably try to enter the poet's world of emotion through the words he uses. There have been many analyses on what the poets of this literature, which is woven with allusions and metaphors from beginning to end, actually wanted to tell. The first priority in analysing these symbolic texts should be the solution of word meanings.

Although words have a dictionary meaning, the meaning intended by the user of the word and the meaning attributed to the word by the interlocutor may be different. In particular, it should be known that the meaning attributed to the words used by the authors of Classical Turkish literature in the period when they wrote their works and the meaning given to the same word in the period when the literary researcher lived may not be the same. In this article, the universe of meaning of the words 'kelâm, kelecî and söz' in the poet's language has been tried to be analysed based on Yunus Emre Dîvânî.

For Yunus Emre, 'kalâm' seems to be understood as a discourse that belongs directly to God. The expression of what flows from the word of God into the heart of the servant or, more precisely, the translation of God's word from the language of the servant seems to be signified by the word 'kelecî'.

It has been determined by Ekşioğlu that there has not been a special study on the origin of the word Kelecî so far, and in some etymological dictionaries and studies, only the origin of the word is mentioned, but there is no detailed examination on the word. The common point in these studies is that the word has passed into Turkish from Mongolian and its meaning is 'word' and 'speech'. Kelecî was first used as a literary text in the form of kelecü in Qur'an translations written in Karakhanid Turkish in the 13th century; it was determined that the word frequently found a place in Old Anatolian Turkish, and its frequency of use decreased from the 16th century onwards.

Thus, in Yunus Emre's language, the word 'kelecî' seems to have been used in the sense of 'meaningful and inspired word' in the Mongolian sense of 'interpreter, interpreter, exegete' rather than in the Western Turkish sense of 'talk, said-gossip'.

For Yunus Emre, it would not be wrong to say that the word 'word' carries the meaning of a discourse belonging to human beings.

Yunus Emre is a guide who teaches the use of the consciousness and awareness given to human beings to reach prosperity by recognising oneself. The utterance of the word in its proper and meaningful place has been an issue that has been emphasised since Ancient Greece in relation to its divine qualities.

For Yunus Emre, the word and the word are as precious as the drops of the river flowing into the heart of the arif from God. Since this word is actually the reflection and counterpart of God's attribute of kalâm in man, it can only be listened to, understood and valued by its master. Yunus, too, reached this level of realisation and presented the jewel within him to the master, and spoke his word to the rightful owner who listened and understood.

Yunus Emre's verses can be characterised as the completed state of the opportunity given by God to man, whom He created as the nucleus of the universe, to establish contact with Himself as a result of His 'glorious' gaze on His servant. In the marifet level of Sufi ethics, the word should be presented only to those who know the right of the word. No matter how God's inspiration is presented to a person who is far from knowledge, far from himself, he will not understand what is said to him.

While Yunus succeeded in presenting the mysteries of the divine word to human beings in the purest style with his language with the meticulousness of a duty, he often expressed that this blessing, which the soul wants to know from itself, is the grace of God. Yunus Emre, who considers himself weak, helpless and helpless, emphasises that there are many hearts who know and say the best of the word, and that wisdom is not only to say but also to listen and understand by comprehension.

Another requirement of Yunus for the word is that it should be sweet. The guidance of goodness and beauty starts from oneself. If the person who knows himself speaks sweetly and beautifully with the inspiration of God, he will turn the hell called the world into a paradise with his words. Even today, Yunus, who lives with his verses that leave the reader astonished and give heart relief to the human being, is still able to convey his voice to those who want to listen and hear it, because he speaks precious words with the divine word. Only the beauty of the word can disperse the pile of ashes on the traits that the soul needs but the matter has blunted.

GİRİŞ

Sosyal bilimler; bireysel ve toplumsal ilişkilerden mülhem epistemolojik gerçeklikler icat etmekte ya da keşfetmekte ve onlardan yeniden esinlenerek, yeni epistemolojik gerçeklikler önererek yaşamlarımıza ilave etmektedir.¹

Söz konusu epistemolojik gerçekliklerin keşfinde dil, oldukça önemli bir yere sahiptir. Dil denilen karmaşık yapı, genel olarak yapısal ve işlevsel açıdan, yapıbilgisi, sözdizimi kuralları, sıfatı, zamiri, öznesi, yüklemi olan öğrenilebilen, yazılan, konuşulan; insanlar arasında iletişimi sağlayan bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Hiçbir kuralın bilincinde olmasak dahi sayesinde anladığımız anlaştığımız, kandığımız, kandırdığımız, inandığımız, inandırdığımız, yanlış anladığımız, yanlış anlaşıldığımız anadillerimiz vardır.² Bu yönüyle dil, insanın ve toplumların en önemli araçlarından biri olarak yalnızca iletişimi sağlamakla kalmaz; aynı zamanda düşünceleri, duyguları ve kültürel değerleri ifade etme gücüne de sahiptir. İnsanlar arasındaki etkileşimin temelini oluşturan dil, aynı zamanda bireylerin kimliklerini,

¹ Cengiz Anık -Kübra Güran Yiğitbaşı, *Siyasal İletişimin Mahiyeti Siyasal Dilin Satır Arası* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2018), 14.

² Nur Nacar Logie, *Dil Niyet Aidiyet* (Ankara: Montly Rewiev Pres., 2014), 14.

toplumsal bağlarını ve dünyayı algılama biçimlerini de şekillendirir. Bu nedenle, kelimelerin gücü, dilin etkisi ve önemi asla göz ardı edilemez.

Dilin bu baskın yönü, kültür varlığının her yanında kendini göstermektedir. Toplum, din, edebiyat, tarih, bilim, eğitim gibi kültürün her yöresi en iç öğelerine dek zorunlukla dilin damgasını taşır. Yönü, amacı, kapsamı, başarısı ne olursa olsun, insanın yürüdüğü görünür-görünmez tüm yollar dilden geçer. Dil, çepeçevre insan varoluşunun ana koşuludur.³

Kelimeler, düşüncelerin somut birer ifadesidir. İyi seçilmiş bir kelime ya da cümle, derin anlamlar taşıyabilir ve duyguları harekete geçirebilir. Örneğin, bir yazarın kaleminden dökülen cümleler, okuyucunun hayal gücünü canlandırırken, bir liderin konuşması topluluğu harekete geçirebilir. Yani, kelimelerin gücüyle insanlar birbirine ilham verebilir, umut aşılayabilir hatta değişim yaratabilir. Kısacası, kelimeler birer araç değil, bireyleri ve toplumları şekillendirebilen eşsiz dil yapılarıdır.

Dil, sadece bireyler arasındaki iletişimi sağlamakla kalmaz; aynı zamanda bir milletin kültürel mirasını ve geçmişini de taşır. Her dil, kendine özgü bir dünya görüşü sunar. Örneğin, bazı dillerdeki kelimeler ve ifadeler, belirli bir kültürün değerlerini ve inançlarını yansıtır. Bu durum, dillerin yalnızca iletişim aracı olmayıp onun ötesine geçtiğini ve kimliklerin inşa edilmesinde kritik bir rol oynadığını gösterir. Kelimelerle inşa edilen bu kimlikler ise bireylerin kendilerini ve çevrelerini anlama biçimlerini de derinden etkiler.

Kelimelerin gücü yalnızca olumlu yönde değil, olumsuz yönde de etkilerini gösterebilir. Sözlerin kötüye kullanımı, nefret, önyargı ve ayrımcılığın yayılmasına neden olabilir. Bu yüzden, dilin gücünü anlamak ve bu gücü bilinçli bir şekilde kullanmak, her bireyin sorumluluğudur. Duygularımızı dile getirirken ya da karşımızdakine hitap ederken dikkatli olmak, yanlış anlamaların önüne geçmek ve yapıcı bir iletişim kurmak adına büyük önem taşır.

Soyut bir olguyu ya da olayı somut göstergeler kullanarak konunun daha kısa yoldan ifade edilmesini, daha hızlı anlaşılmasını sağlamaya yarayan kelimeler de metafor olarak nitelendirilir. Bir metaforik kelime bütün anlamı ortaya dökülebilir. Günümüzde kuramların ötesinde dilbilimsel ve gösterge bilimsel açıdan dil sistemlerinin işleyişini anlayabilmek insanı çevreleyen fiziki, sosyal, kültürel ve tarihsel camiayı ya da camiaları ve sorunlarını anlama konusunda katkı sunmaktadır.⁴

Tüm bunlarla beraber her dilin bir felsefesi vardır; her dilde belli bir felsefe kendini açığa vurur, ortaya çıkar; her dil kendine özgü bir felsefeyi beraberinde taşır, getirir; her dil bir felsefeyi zorunlu kılar.⁵ Dilin bu varoluş ve yaşam felsefesi diye düşünülebilecek zorunluluğu, dilin dünya görüşüdür. Dilin dünya görüşü

³ Nermi Uygur, *Dilin Gücü* (İstanbul: YKY Yapı Kredi Yayınları, 2013), 8.

⁴ Nur Nacar Logie, *Dil Niyet Aidiyet* (Ankara: Montly Rewiev Pres., 2014), 106.

⁵ Nermi Uygur, *Dilin Gücü*, 77.

dediğimizde, bu dünya görüşü dilin neresindedir? Dışında olmadığı meydanda. Öyleyse içindedir. Nitekim öyle deniyor hep. Peki ama dilin içi denince tasarlanan nedir? Bir dildeki tek tek sözcükler mi? Sözcüklerin okunuşu mu? Sözcüklerin bölümlere ayrılışı mı? Sözcüklerin değişik durumları mı? Fiillerin anlam çevresi mi? Fiil çekimleri mi? O dile özgü tümce kalıpları mı? Sözcüklerin yan yana gelmesini, birbirine bağlanmasını güden kurallar mı? Bu soru dizisi bu kadarla bitmez. Dilin içindeki dünya görüşü, gerçekten de dilin içinde bir dünya görüşü varsa, şurası kesin bir şey ki, çeşitli dil görünümünden birine kapatılamaz. Dilde bir dünya görüşü bulunduğunu söyleyenler, bu bulduklarını bir dildeki görünümünün rastgele birinde, birkaçında ya da birçoğunda belgelemeye çalışırlar. Bu tutumun iş başında savunduğuna göre bir dilin dünya görüşü o dile özgü bazı ortamlarda, bazı olaylarda yoğunlaşmış olsa bile, o dilin her yerindedir, o dilin her yanına yayılmıştır, o dilde sinmediği bir yer yoktur. Bu da hep aynı sav uyarınca, bir dil ile o dildeki dünya görüşü arasında özlü bir bağı açığa vurur: ikisi birbirinden ayrılmaz, birlikte yayılır, iç içe girmiştir, bir deyim özdendir; dünya görüşü dilde yansır, tümüyle dil dünya görüşüdür.⁶

Zihinsel dünya modelimizin oluşumundaki temel bileşenlerden biri olan dilin, aynı zamanda gerçekliği algılama ve tepkilerimiz üzerinde de önemli ölçüde etkileri bulunmaktadır. İnsan neslinin gelişimi içinde onu diğer canlılardan ayıran ve bilinçliliğin en temel enstrümanı olan dil için psikiyatrist Sigmund Freud şöyle düşünmektedir:

“Başlangıçta kelimelerle büyü aynı şeydi ve hatta kelimeler, bugün de aynı sihirli gücü sürdürmektedir. Kelimeler aracılığıyla herhangi birini dünyanın en mutlu veya en kederli insanı haline getirebiliriz. Öğretmen öğrencilerine en değerli bilgileri kelimeler aracılığıyla aktarır. Hatibin izleyenlerini sürükleyip götürmesi kelimelerle mümkündür. Her zaman ve her yerde kararlarımızı, yargılarımızı, inançlarımızı belirleyen ve etkileyen yine o kelimelerdir.”⁷

Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde dilin tüm ana kodlarını ve çözümünü üzerine alan kelimelerin mânâ boyutu hakkında söylenilebilecek birkaç husus bulunmaktadır:

- Kelimenin sözlük anlamı
- Kelimeyi kullananın kelimeye yüklediği ve kelimedenden kastettiği anlam
- Kelimeyi çözümleyen kelimedenden anladığı ve anladığını sandığı anlam

Kelimenin sözlük anlamını belirleyen faktör ise bahse konu kelimeye onu kullananların yüklediği mânâ olsa gerektir. Bunun dışındaki tüm anlamlar kelimenin içinden çıktığı ortamın dünya görüşüyle, dolayısıyla dilin felsefesiyle alakalıdır. Bu doğrultuda günümüz Türkçesinin dil çıkmazlarından olan eş anlamlılığın dilbiliminde

⁶ Nermi Uygur, *Dilin Gücü*, 79-80.

⁷ Robert Dilts, *Dil İllüzyonları Kelimenin Büyüsüyle Mutluluğa Ulaşmak*. (çev: A. Volkan Çubukçu). (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010),

yeri olmadığını kabullenmek gerekiyor. Eğer toplumların ve kişilerin kelimelere yüklediği anlam, o kelimeyi kullananların dilinde dahi farklılaşıyorsa bir kelime, başka bir kelimenin anlamı olarak nasıl eşi olabiliyor? Eş anlamlılık, bilimsellikten çok uzak bir söylem olduğu gibi Türkçe gibi zengin anlamları hâvî olan dillerin ve o dildeki kelimelerin de diri diri gömülmesi demektir.

Türk edebiyatının, etki ve etkileşimlerle zengin bir sözlük yapısına sahip olduğu bilimsel çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bu zenginliği sağlayan temel faktörün, edebiyatın kendine mahsus tek malzemesi olan kelime kadrosunun zenginliği olduğu görünüyor. Klasik Türk edebiyatının şiir temelli bir edebiyat üzerine bina edilmesi ve yükselmesi doğal olarak anlam zenginliğini de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte tasavvufun Doğu edebiyatlarına sağladığı zengin konu çeşitliliği ve sembol dilini de göz ardı etmemek gerekiyor. Çünkü istiâreli ifadeler, dilin kelime kadrosuna anlam zenginliği verirken aynı kavramı daha farklı kelimelerle anlatabilmek için kullanıcıyı da zorlar. Neticede klasik Türk edebiyatı aynı şeyleri, kendinden önceki söylemlere benzemeden ama klasik çizgileri aşmadan yeni sözler ortaya koyma sanattır. Tasavvuf felsefesinin klasik Türk edebiyatının hem dinî hem de din dışı edebiyatının anlam katmanlarına istiare ve metafor cephesinden getirdiği zenginlik halen edebiyat araştırmacılarının dikkatini çekmektedir. Bu noktadan itibaren tasavvuf felsefesinin nirengi noktasının insan olduğu düşünüldüğünde tasavvufun dil felsefesinin merkez noktasının da insan olduğunu görmek zor olmaz. Bu felsefenin tüm söylemi insan merkezlidir; insana dair her şeydir.

Türk tasavvuf geleneği “Nefsini bilen Rabbini bilir!” temel ilkesi üzerine kuruludur. Gizli bir hazine olan yaratıcı, bilinmeyi istemiş ve âlemi-âdemi yaratmıştır. Buradan itibaren ruh sahibi insanoglu için kopup geldiği parçayı arama gayreti, büyük bir hikmetli arayışa dönmüştür. Böyle girift bir hikâyenin/arayışın şiir vasıtasıyla dile getirilmesinde kelimelerin rolü büyük önem taşır. Çünkü hem edebiyat araştırmacıları hem de amatör okuyucular ister istemez şâirin kullandığı kelime üzerinden onun duygu dünyasına girmeye çalışırlar. Her ne kadar bugünkü bilimsel araştırmalar kendilerince en doğru şerh yöntemiyle en iyiyi anladıklarını düşünseler de sanatkâr için anlattıkları aslında okurun anladığı kadar olmaktan çok da öteye geçmez demek, yanlış olmaz. Nitekim metni anlama ve anlamlandırma süreci basit bir işleyiş olmayıp yazar yahut şâirin niyeti, metnin niyeti ve okurun niyeti çerçevesinde şekillenen bir süreçtir. Sayısı onlarla ifade olunabilecek edebiyat kuramı ve eleştiri yönteminin, nihayetinde odaklandığı temel nokta da bu karmaşık sürecin ne şekilde işlediğini ortaya koymaya yöneliktir.

Yunus Emre'nin (1240-1/1320-1) şahsında bütün mutasavvıfların temel fikir çizgisi, insanın evrendeki yerinin aranması esasına dayanır. “Yûnus, insanı ten sade fi içerisindeki bir inciye teşbih etmekte fakat insanın kendi varlığından, cevherinden

haberdar olmayışını da esef duyulacak bir durum olarak görmektedir”.⁸ (İpek, 2021, s. 72).

Bilimedün sen seni sade fde ne gevhersin

Mısır’da sultân iken Ken’ân arzû kılursın (255/4)

Dolayısıyla bütün bir tasavvuf düşüncesi dikkatini insanın kendini bilmesi, tanınması meselesine teksif etmiştir. Bunu, Antik Yunan’da Sokrates’in (M.Ö. 470-399), Platon’un (M.Ö. 427-347) kendini tanı öğretisiyle de biliyoruz. Tasavvuf kültürünün aynı çizgide devam eden öğretisinde tedrisat yapılırken eldeki yegâne malzemenin de insan olduğu tekrar hatırlanmalıdır. Yani her şeyin üstünde bir kıymeti haiz olan insan, değerlidir.

Yunus Emre, tasavvuf temelli tedrisatında söze ayrı bir kıymet vermiştir. Onun söz nasıl olmalıdır sorusuna verdiği cevap Tanrı’nın Kur’an’da peygamberine buyurduğu farzlarla şekillenmiştir denilebilir. “Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler” (İsra/53) emri, Yunus Emre için temel hareket noktasıdır. Bu çerçevede sözün büyüğü, sözün gücü, sözün ilahi vasfı ve neticede söz nasıl olmalıdır sorusunun cevabına ulaşılır ki, söylenen söz tatlı, şeker, esrarlı, gönülden,, mânâlı ve altın gibi olmalıdır. Bunun yanında Yunus Emre yalan sözün, çok ve sert konuşmanın, mânâsız ifadenin de karşısında konumlanmıştır.

Yukarıda değinilen dilin dünya görüşü ile dili kullananın iç dünyası arasındaki münasebet çerçevesinde Yunus Emre’nin kelâm ile keleciye ve söze yüklediği anlamı çözmeye çalışmak gerekiyor. Çünkü Yunus Emre’nin söz, keleci ve kelâma yüklediği mânâ ile bu makale yazarının anladığı mânâ çok farklıdır.

1. Söylem Olarak Kelâm ile Keleci ve Söz

Sözlükte “maddî ve mânevî açıdan etkilemek, yaralamak” anlamındaki kelm kökünden masdar ismi olan kelâm “konuşma, söz söyleme, sözlü etkiyi algılama” mânâsına gelir. “Konuşma melekesinden yoksun bulunmaya aykırı durum, zihinde bulunan anlamın dille ifade edilmesi” diye tanımlanan kelâm, örfte ağızdan çıkan anlaşılır sese verilen addır. Dinî bir terim olarak da “Allah’ın konuşma yetkinliğine sahip bir varlık olduğunu bildiren sıfatı” diye tanımlanabilir.⁹ Kelâm, tasavvufî bir ıstılah olarak ise irade ve kudretin, gâib olan bir şeyi etkileyip açığa çıkarması, gaybde olanın vücuda getirilmesi manasını taşır. Mesela kün (ol!) kelimesi bir kelâmdır, bu söz gâib olan şeylere temas edince onları açığa çıkarmıştır, demektir.¹⁰ “Başlangıçta söz vardı, söz Tanrı’yla birlikteydi ve söz Tanrı’ydı. Başlangıçta o, Tanrı’yla birlikteydi. Her şey O’nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O’nsuz olmadı”¹¹(Yuhanna,

⁸ Abdülmuttalip İpek, “Yunus Emre’de Varlığın İnşası ve ‘Arzû Kılursın’ Redifli Şiir”. *Geçmişten Günümüze Yunus Emre*, ed. Gencay Zavotçu-Hakan Yalap (İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2021), 72.

⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Kelâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c.25. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 194.

¹⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 209.

¹¹ *Müjde: İncil’in Çağdaş Türkçe Çevirisi* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2005), 175.

2005, s. 175) öğretisi ile doğrudan kelâmın yaratıcı ve ilâhî vasfını işaret ederken Kur'an'da Tanrı'nın melekler, İblis ve peygamberlerle konuştuğu ve O'nun tükenmez kelimelerinin bulunduğu belirtilerek sözün/ konuşmanın ulûhiyete ait olduğu belirtilir¹² (Kur'an, 1985).

Tanrı'nın da bir sıfatı olan kelâm hakkında İslam tarihinde belli başlı görüşler ortaya konulmakla birlikte bu görüşler şu şekilde özetlenebilir:

- Kelâm "harflerden ve seslerden oluşan ifade" mânâsına geldiğine göre Allah'ın konuşması zâtı dışında herhangi bir nesnede harf ve ses yaratmasıyla mümkün olur.

- Allah dilediği zaman konuşan bir varlıktır. Konuşması harf ve seslerle gerçekleşir. Harf ve sesler zâtıyla kâim olup ezeldir. Her ne kadar belirli harf ve seslerin kendileri ezeli değilse de bunlar tür olarak kadîmdir.

- Kelâm sıfatı Allah'ın ezelde konuşma gücü bulunması ve zâtında kelâm yaratması demek olup konuşma gücü ezeli, zâtında harf ve ses yaratmak suretiyle söz söylemesi ise hâdistir.

- Allah'ın konuşan bir varlık olmakla nitelenmesi, akl-ı faal vasıtasıyla ilâhî bilginin peygamberin kalbine akması (feyiz) demektir.

- Kelâm Allah'ın zâtıyla kâim mânâlardan ibaret olup ezeldir. Kelâm-ı nefsi adını alan bu mânâlar ilimle iradeden farklıdır ve gerçek ilâhî kelâmı teşkil eder.

Dolayısıyla Tanrı'nın zatındaki mevcut mânâlar Arapça ile ifade edilince Kur'an, İbranice ile anlatılınca Tevrat, Süryanice ile nakledilince İncil adını almıştır.¹³ Yunus Emre'nin kutsal kitaplardaki tamam gördüğü mânâ olan elif, ulûhiyete ve bu ulûhiyetin dört kutsal kitaptaki ortak mânâsına işaret etmektedir:

Dört kitâbun ma'nîsi tamâmdur bir elifde

Bâ didürmen siz bana bâ diyicek azaram (171/3)

Tanrı'nın, peygamberin ve kulun kalbine ilham ettiği ezeli ve zâtî bilgilerin doğrudan gönle akması inancını dile getiren Yunus Emre'nin sözünde Tanrı, Kur'an'ı kendi kelâmı olarak nitelemektedir:

Kur'ân kelâmum didi gönüle evüm didi

Gönül ev ıssın bilmez âdemden tutmayalar (57/3)

Yunus'un dilinde sözlerin ve ifadenin iddia ettiği şeyleri ispatlamak zarureti, bahse konu sözü normal bir söylem olarak nitelemişe benzetmektedir. Çünkü kelâm, bizatihi Tanrı'dan ilhamdır ki bir delile ihtiyacı yoktur:

Sendedür senden yat degül bellüdür mu'cizât degül

Bu kelâmdur hüccet degül deryâ içinde 'ummân nedür (94/3)

¹² Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meali) (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1985)

¹³ Yusuf Şevki Yavuz, "Kelâm", 195.

Beyitte ifade edildiği üzere kelâm, emir ve yasakların temel kaynağı olduğuna göre delile muhtaç olmadığı gibi ayrı bir sıfat da olabilir.

Yunus Emre'nin dilinde kelâma ilahî bir anlam yüklendiğine dair birkaç beyit daha vardır. Bunlardan biri Peygamber'in ümmeti için Tanrı'yla olan konuşması etrafında şekillenir:

Çün dost dosta kavuşdı yüz bin kelâm danışdı

Ümmetiychün çalışdı oldur Resûl-ı Mutlak (134/13)

Diğer beyitte ise "kelâm" yine Tanrı'nın Peygamber'i ile olan muhaberesindeki söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunus Emre, kendini Tanrı ile peygamber arasındaki doksan bin Hak kelâmı ile otuz bin sır içindeki bir sır olarak görmektedir:

Toksan bin Hak kelâmını söyleşecek Habîb'ile

Otuz bini sırr olıcak ben ol sır olandaydum (169/10)

Tasavvuf felsefesindeki İlahî yaratılış macerası tüm mutasavvıfların ve mutasavvıf şâirlerin etraflıca işlediği konulardandır. Tanrı'nın ezelfî ve ebedî oluşu, yaratılma sürecinin başlangıcı ve nihayetince insanın tanrısal ruhu olarak madde kalıbına girmesi, Yunus Emre'nin de şîirinin başlıca konularındandır. Şâir için cismen küçük olan insan, Hak katında hiç de zannedildiği gibi zerre değildir. Kün emrine muhatap olan insan, söz ile ilahî kelâm arasındaki sırların da muhatabıdır:

Yûnus bu cümle varlıgun dost katında zerre degül

Güftile kelâmdaydum hem bunda hem andaydum (172/5)

Yunus Emre Dîvânı'nda kelâm lafzına şâirin yüklediği ve bizim anlayabildiğimiz mânâlar yukarıdaki beyitler etrafında çözümlenmeye çalışıldı. Buna göre kelâm, hemen tamamıyla ulûhiyet ekseninde, doğrudan Tanrı'dan gelen bir söylem olarak kullanılmış görünüyor. Bundan başka şâirin dilinde "Hak sözü" ise Tanrı'nın emir ve yasaklarına işaret ettiği gibi o sözü tutmayan kimsenin gerçek manada bir kul ve Müslüman olması söylenemez:

Dimesün kim müselmânâm Çalap emrine fermânâm

Dutmazısa Hak sözünü fâyide yok dînden ana (11/3)

Yunus Emre için irfanî hakikatleri bildiren sözün kaynağı O'dur, cümle sözler O'nun varlığından bahsetmektedir:

Yûnus işbu sözleri Hak varlığından eydür

İsterisen kânını miskînlerde bulasın (242/17)

Yunus Emre için sözün kaynağı yaratıcının sesidir. Yazıp okumak yani ilim tahsil etmek veyahut halk sözü ki çoğunlukla kıl ü kâl olarak nitelendirilir, Yunus'un söz kaynağı değildir:

Söz karadan akdan degül yazup okımdan degül

Bu yürüyen halkdan degül Hâlik âvâzından gelür (42/3)

Benzer şekilde Yunus'un sözleri Tanrı'nın emri neticesinde gönle gelmektedir:

Biz bir bahâne arada ayruk di elden ne gele

Hak çün emir eyler câna bu kelecî andan gelür (43/9)

Yunus Emre'nin kendi şiir dili ve sözü üzerine nitelemeleri de Tanrı kelâmı kadar ilginç mânâları içeriyor görünmektedir. Çünkü Yunus'un sözleri ona ait gibi görünse de aslında Tanrı'nın sonsuz ilahî varlığı karşısında bir değer taşımaz. Dile gelen kelecî, Yunus'un değildir, sözün sudûr ettiği dile kâdir olan Tanrı'dır. Kul Tanrı'nın iradesi olmadan lisan oynatamaz:

Benüm degül bu kelecî varlık senün Yûnus necî

Çün dilüme sensin kadîr sensüz lisân depretmeyem (183/9)

Şâirin kalemi, "kâlû belâ" sözüdür. Kâlû belâ, ruhların Tanrı ile olan sözleşmeleridir:

Kalem çalınacak görgil haber böyle durur bilgil

Kâlû belâ kelecîsin bunda haber viren benem 178/8

Yunus'a göre Tanrı gönle nazar etmedikçe ve bu nazar gönülde varlık göstermedikçe dile bir söz dahi gelmez:

Çün bülbül 'âşıkdur güle nazar Hak'dan olur kula

Bir kelecî gelmez dile gönüllerde bitmeyince (325/4)

Tanrı sözü bir öğüttür. O'nun bir ihsan olan öğütlerini anlamayanlara Yunus'un kelecileri tuhaf gelmektedir. Tanrı'dan bir an uzak olan Yunus, kendinde bir canlılık ve dirilik alâmeti görmez:

Senün dadun almayana sözüüm 'aceb kelecîdür

Ne cânüm var ne diriyem bir dem sensüz olurısam 190/3

Şâir her şeyden önce kendi sözünü esrârlı olarak nitelendirmektedir:

Hırkam suçuma perde endîşem fâsid yirde

Gönlüm ayruk bâzârda dilümde sözüüm esrâr (41/6)

Gönül ehlinden ve keşf sahiplerinden başkasının idrak edemediği ilahî ve tasavvufî bilgiler olarak düşündüğümüz sırları, Yunus Emre kendi dilinden söylemez:

Miskîn Yûnus bu sözi kendözinden eyitmez

Hak Çalap viribidi sebağın dilümüze (311/7)

İlahî sırların mazharı olan âşığın gönlü, Tanrı'nın isim, sıfat ve kudretiyle mütenasiptir. Yunus, cennetin yedi katına dair şiirinin hüsn-i makta beytinde, söylediği sözlerin vücudun haricinde bir şey olmadığını, cennet ve cehennem dair

anlatılanları kul tefekkür ederse kendisinde bulacağını, derin mânâlarla dile getirmiştir:

Şu didüğüm keleci vücûddan taşra degül

Tefekkür kılurısan cümle sende bulasın (242/16)

Şâirin tasavvufun istiare ve metaforla örülü dil dünyasından muhatabına “sır sözlerini açık etmesi” ve devamında bu açıklıkla yer ile göğün hayran kalacak olması Yunus dilindeki söz kelimesine farklı bir anlam yüklemişe benziyor. Çünkü hayranlık hâli, kalbe gelen tecelli sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hâle gelmesidir:

Uş gine geldüm ben bunda sır sözün ‘iyân eyleyem

Bir söz ile yiri gögi cümlesin hayrân eyleyem (173/1)

Yukarıdaki beyit Yunus’un bir gazelinin matla beyti olup gazelin tamamı bir şathiye örneği teşkil etmektedir ve Yunus’un hayret makamındayken gönlüne dökülenlerin söze bürünmüş hâlidir.

İlâhî bilgi, tasavvufî aşkın hem kaynağı hem de mecrasıdır. Yunus, ilâhî bilgilerden bahsetmektedir. Şâirin sözü, âşık olmayanlara kaya yankısı gibi gelir; bir zerre aşkı olmayan da kendine uzakta, yabandadır:

İşksuzlara benüm sözüm benzer kaya yankusına

Bir zerre ‘ışkı olmayan bellü bilün yabandadır (65/3)

Dostlarına seslenen Yunus, varlığın asıl yaratılma sebebi olan aşkı, güneşe teşbih etmiştir. Nasıl ki yeryüzünde hayatın devam etmesi güneşe bağlıysa, gönlün de hayat emarelerine sahip olduğunun işareti aşktır; aşk olmayan gönüller taş benzemektedir. Aşk yoksunu taşlaşmış gönülden ise zehir peydâ olur ki ne kadar yumuşak söz söylese de kaynağı zehir olduğu için kötülük içerir:

İşidün iy yârenler ‘ışk bir güneşe benzer

‘İşk olmayan gönül misâl-i taşa benzer (66/1)

Taş gönülde ne biter dilinde agu düter

Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer (66/2)

Tevhidin kul katında kavranmasının zorluğu, bu dilin türlü istiareler ve metaforlarla örülmesini de zorunlu kılmıştır. Şâirin kendini “Yunus dili” veya “Yunus sözü” olarak nitelediği bu sembol dilinin kaynağı gönül olduğuna göre Yunus’un dilini gönül kulağıyla dinlemek gerekiyor. Tanrı’nın vahdaniyet şarabını tadabilmek için can dudağının hâlis olması elzemdir:

İy yârânlar siz bu sözi dinlen gönül kulagıla

Cân dudagı hâlis gerek birlik şarâbın tatmağa (323/8)

Tasavvuf konusunda özellikle akademik yazın dünyası çok fazla yorumlamalarda bulunmuş ve bulunmaya devam etmektedir. Yapılan bu değerlendirmelerin tamamının bu makale yazarının da yaptığı gibi klasik şerh metodu ile modern söylem analizleri arasında metinden anlaşılan kadar olduğu unutulmamalıdır. Tasavvufa kulun, âlemde kendini arama macerasında bir tecrübe yaşayışı diye bakarsak her mutasavvıfın veya mutasavvıf adayının tecrübesinin farklı olması gerekir. Kendini arama yaşayışına girenlerin âşıklar olması, Yunus'un sözünün muhatabının onlar olduğuna işaret ediyor:

Yûnus imdi bu sözi sen 'âşık di 'âşık

Kim sana ben sıdk olam hem derd ü hem dermân olam (201/42)

Kendisine hiçbir varlık tanımayan, mahviyet sahibi miskin Yunus'un sözleri aşk âleminde:

Yûnus miskîn bu sözi 'ışk 'âleminden söyler

Dime bilmedin ana kendözünden katarsın (248/12)

Kendini çâresiz gören Yunus'un sözünü sadece âşıklar anlar ki bu söz, kuş dilindedir:

Bî-çâre Yûnus'un sözün key 'âşık gerek anlaya

O kuş dilidür n'eylesün ol dinlenmez ötmeyince (325/7)

Yunus'un kuşdilindeki sözünü, gönül gözü açık, idrâk sahibi olanlar fahmetmektedir:

Gönül gözi bîdâr durur her kanda baksam yâr durur

Kimde 'akıl-fehim vardur ol bilür benüm sözümi (349/5)

Türlü fikirler içindeki şâir için kitab-ı mübine bakan aklın ortaya çıkardığı marazlar gönle akıp oradan ansızın dile gelmektedir:

'Aklumuz ol levhe bakar gizli marazlarum açar

Söz gelür gönlüme akar söz dile ansızın gelür (42/8)

Sırlar âleminden mânâlar söyleyen şâir için kendi sözü altın mesâbesinde olsa da câhilin bu sözlerden anlayacağı şey epey farklıdır. Cahiller sözden anlamadıkları için veya sözün değerini bilmedikleri için altın sözü pula çevireceklerdir:

Bî-çâre Yûnus'un altûn sözünü

Câhile söylemen kızıl pûl eyler (95/13)

Yunus'a göre sözün mânâsını anlayabilmenin ön şartı kendini bilmektir. Tanrı'nın varlığına dair tüm işaretler kutsal kitapta ve ilim vadisindedir:

İy kendözini bilmeyen söz ma'nîsin anlamayan

Hak varlığın isterisen uş 'ilm ile Kur'ân'dadur (65/5)

Bir diğer beyitte Yunus Emre, münkirin sözünü bilmediğini, söylediklerinin de değer taşımayacağını, ona bir şeyleri anlatırken teşbihlerden faydalanılsa da münkir için bu teşbihlerin anlaşılmasız bir hayal olduğunu söyler:

Münkir sözünü bilmez sözi ileri varmaz

Neye teşbih idersin anlanmaz düşe benzer (66/8)

Münkir, örtmek, gizlemek anlamlarına gelen küfr kelimesinden türemiş, inkâr eden; bilmemekten münkir olan anlamalarını hâvîdir. Bir önceki beyitle anlam bütünlüğü kuracak şekilde düşünüldüğünde şâirin dilindeki münkirin, kendini bilmez kişi olduğunu farz etmek yanıltıcı olmaz.

Hak katından kulun kalbine ilham edilen sözler, Tanrı'dan bir parça olan cânları hayran bırakmaya kâfidir. Yunus'un cahil olarak nitelediği kimse, Hak sözünden gâfil olandır:

Hak sözlerini söyler cânları hayrân eyler

Câhiller giremezler bu bizüm seyrümüze (319/2)

Yunus'un başka söze benzemeyen sözü, münafıklara karşı da mânâsını kapatmaktadır:

Yûnus bir söz söylemiş hiç bir söze benzemez

Münâfıklar elinden örter ma'nî yüzünü (407/13)

Yunus, herkese her sözün söylenmeyeceğinin de bilincindedir. Marifet ehli olmayana her söz söylenmez, çünkü onlar teşbih diline ve dilin sırlarına vâkif değildirler:

Olmas sözi dimezem ben ma'rifet ehline

Zîrâ disem inanmaz ağaçda bitdi karpuz (106/6)

Marifetullahtan uzak olan kimse Yunus için sağırdır. Sağır kimselere Hak sözünü söylemeye gerek yoktur, çünkü söylenen sözden nasibi olmayan bu kimselere ne söylenirse zayi olacaktır:

Ol kişi kim sağır durur söyleme Hak sözün ana

Ger dirisen zâyî' olur nasîb yokdur sözden ana (11/6)

Bir tecrübî hâl olan aşk haberini kendisine verilen bir emanet olarak gören Yunus için aşk sözleri, olur olmadık yerde söylenmemelidir. Böylece o, her sözün her kimseye ve her yerde söylenemeyeceğine de vurgu yapar:

Emânetdür sakıngıl 'ışk haberini zinhâr

Oturup degme yirde söyleme 'ışkun sözün (254/6)

Yunus Emre, kendi sözlerini usul olarak tasvip ederken tüm farklılıkları ve farklı söyleyişleri ârif olanın bildiğini dile getirmektedir:

Yitmiş iki milletün sözünü 'ârif bilür

Yûnus Emre sözleri dâim usûl degül mi (352/7)

Marifet, ruhani halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak elde edilen bilgidir. Hakk'a dair elde edilen bu bilgilere sahip olan ârif-i billaha göre sâlik, önce Hakk'ı, O'nun sıfat, isim ve fillerini tanır, sonra ibadet ederek ve çile çekerek nefisini arındırır ve Allah'a yaklaşır. O zaman Hak, kendini kula tanıtır. İşte marifet, Allah'ın kendi hakkında sâlike verdiği bilgidir. Sâlik, kendine ve çevresine yabancılaştığı ölçüde Hak ile tanışır. Mutasavvıflara göre Allah hakkında tam mânâsıyla marifet sahibi olmak imkansızdır. Sâlik, Allah'ı tanımak için olanca gücünü harcadıktan sonra O'nu tanımanın imkânsız olduğunu anladığı vakit hakikî ve mükemmel marifete ulaşmış demektir. Yani hakikî marifet, O'nun hakkında marifet sahibi olmaktan âciz olmanın idrak edilmesidir.¹⁴ Yunus için, Hak'tan haberdar olmayan gönüller cevhersizdir, cevhersiz gönüllere yüz bin söz söylense de Hak nasip etmedikçe anlamaları mümkün değildir:

Gevhersüz gönüllere yüz bin söz eydürisen

Hak'dan nasîb olmasa nasîb olası degül (158/3)

Hakikatten ve marifetullahtan haber veren âşıkların sözü, sözün değerini bilip anlayan için ise cevherdir:

'Âşıkısan miskîn Yûnus Hazret'e dutgıl yüzünü

Anlayana gevher durur söz sarrâfa satdum ahî (399/6)

Yunus Emre'nin doğru sözden anladığı ve doğru sözlülerin ise Tanrı'nın "Hak, rabbinizdendir" (Kehf/ 29) hitabına erişenler olduğu anlaşılıyor:

Sözi togrı diyene Kuli'l-Hak didi Çalap

Bunda yalan söyleyen yarın utanasıdur (29/3)

Zengin bir şiir diline sahip olan Yunus Emre'nin hikmetler içeren sözlere sahip olduğu kabul edilmiştir. Ancak Yunus, iç dünyasında kendi sözlerinin iyi sözler olduğuna dair fikre kapılmaması gerektiği, kendi sözlerinden daha iyi sözler olabileceğinin de bilincindedir. Sözün büyük bir kıymeti haiz olduğunu bilen Yunus, daha güzel söz sahiplerinin olacağını *Dîvân'*ında iki yerde dile getirmiştir:

Sözler eyitdüm diyü Yûnus nükte itmegil

Dahı yigrek eydür var el vardur el üstine (334/5)

¹⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 236.

İy Yûnus nûkte kılma sözler eydürem diyü

Niçe bilürler vardur el var elüm üstine (340/6)

Bu noktadan itibaren Yunus'un iyi, güzel sözden ne anladığını da yine kendi sözleri üzerinden belirlemeye çalışacağız. Söz nasıl olmalıdır meselesi sadece tasavvuf felsefesinin değil evrensel ahlak ilkesinin de temel meselelerinden biridir. İletişimin temel yolu dil olduğuna göre, ifade ve ifadenin nasıl olması gerektiği önem arz etmektedir.

Yunus'un sözleri, aşk makamından gönle geldiği için tatlı sözler şeklinde söylenmelidir ki tatlı sözler unutulmasın:

Şîrîn hulklar eylegil tatlu sözler söylegil

Sohbetlerde Yûnus'ı hergiz unutmayalar (57/9)

Sözü uzatmak da Yunus katında makbul görünmüyor. Aşağıdaki beyitte "ya bildiğini söyle ya da bileni dinle" öğüdü sehl-i mümteni bir tarzda ifade edilmiştir:

Ya bildügüni eyit ya bir bilürden işit

Teslîmlik ucını tut sözi uzatmayalar (57/2)

Kısa söz, gönül pasını yıkamaya yeterlidir:

Bu gönüller pâsını yuyuban gidermege

Şol sözi söylegil kim sözün hülâsasıdır (29/2)

Çok söz hayvan yükü, az söz ise kişinin güzelliğidir. Sözün muhatabında zaten cevher varsa çok söze de gerek yoktur. Cevher, ilâhî nefes olarak ruh sahiplerinde zaten vardır. Yeter bu cevherin üstü, kendini bilmezlikle kapatılmasın:

Çok söz hayvân yükidür az söz erün görkidür

Bilene bir söz yiter cânda gevher varışa (300/9)

Şâirin söz redifli gazelinde onun söze verdiği değeri bir bütün hâlinde görebiliriz. Gazelin matla beytinde sözü bilerek ve mânâlı söylemenin gerekliliği vurgulanmaktadır:

Keleci bilen kişinün yüzini ag ide bir söz

Sözi bişürüp diyenün işini sag ide bir söz (102/1)

İşitilen bir söz, üzerine ekleme yapılmadan söylenmelidir:

Söyledüğün keleciyi işitdüğün gibi söyle

Kendözünden zîreklenüp birkaç söz dahı katmagıl (159/6)

Yunus Emre'nin sözleri, bilenler için mânâlıdır. Mânâlı sözler de her daim hatırlanır:

Yûnus senün sözlerün ma'nîdür bilenlere

Söyleyeler sözünü devr-i zamân içinde (302/18)

Mânâlı sözler, ârifliğin de nişanıdır, onların sözünde kîl ü kâl olmaz:

Âriflerden nişân budur her gönülde hâzır ola

Kendüyi teslîm eyleye sözde kîl ü kâl olmaya (5/4)

Asilzâdelerin işareti de âriflerin işâretine benzer. Âsil kimselerin her sözü mânâlı olur, önemsiz söz söylemezler:

Âsil-zâdeler nişânın eger bilmek dilerisen

Her sözünün ma'nîsi var sözi sebük sal olmaya (5/3)

Yunus'un dilinde sert sözler ise ateş gibidir ve gönül yıkıcıdır:

Serd söz ile gönül yıkdum od oldum cânları yakdum (224/3)

Tanrı'nın Kur'an'da güzel söz talebi birkaç yerde net bir şekilde dile getirilmektedir: "Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler" (İsra/23-53), "Herkes güzel sözler söyleyeceksiniz" (Bakara/83) "Güzel söz onlar için daha hayırlıdır" (Muhammed/21), "Güzel bir söz ve bağışlama..." (Bakara/263), "Güzel söz söyleyin" (Nisa/5-8-63), "salih ameli de güzel sözler yükseltir" (Fatır/10), "Sözü dinleyip onun en güzeline uyanlar..." (Zümer/18), Kişinin sözünü bilerek konuşması yani anlamlı ve hakikatten, doğrudan haber verici konuşması bu cihan cehennemini cennete çevirmeye yetecektir:

Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini

Bu cihân Cehennem'ini sekiz uçmağ ide bir söz (102/5)

Sert söz veya kötü söz, ilimden ve marifetten uzak söylenen sözdür denilse yanlış olmaz. Çünkü Yunus'un içinden çıktığı tasavvuf felsefesinin temel öğretisi insanın kendini tanıması esasına dayanır. Bunu sağlamanın yolu da ilim tahsil etmekten geçer. Yunus'un sözleri âlimden gelmektedir ki en büyük âlim, her şeyi kendi ilminde saklayan Âlim-i mutlak olan Tanrı'dır. Yukarıda ele alınan beyitler ışığında düşünüldüğünde tasavvufun bilgi kaynağı da sezgi olarak görünüyor. Tanrı'nın kulun kalbine ilham etmesi, ilmin başlangıç çizgisidir. İlimden uzak olmak zalimlerden olmaya yeter, çünkü kendini bilmemek insanın yapabileceği en büyük zulümdür:

Yûnus sözi 'âlimden zinhar olman zâlimden

Korku durun ölümden cümle toğan ölmüştür (76/5)

Yunus Emre'nin istiarelerle örülü sehl-i mümteni ifadeleri klasik Türk edebiyatında o denli beğenilmiştir ki, kendinden sonra şiiirlerine şerhler yazılmıştır. Yunus'un aslında ne demek istediğini çözmeye çalışan bu şerhlere Yunus yine kendi dilinden cevap vermektedir. Yunus'un sırlarını çözdüğü zu'muyla kelâmdan akıp gelen kelecî sözü "laf" hâline getirenler her halde ârif geçinenler oluyor:

Gizlü sözi şerh eyleyüp dürlü nükteler söyleyüp

Degme 'ârif şerh itmeye bu benüm gizlü râzımı (349/6)

SONUÇ

Bu makalede Yunus Emre'nin içinden çıktığı tasavvuf felsefesi ve şahsî tecrübelerinin neticesinde ortaya koyduğu şiir dilindeki “kelâm, keleci ve söz” kelimeleri incelenmiştir. İncelemeye tabi tutulan şiirler *Yunus Emre Dîvânı* ile sınırlı tutulmuştur.

Yunus Emre için “kelâm”, doğrudan Tanrı'ya ait olan bir söylem olarak anlamlandırılmış görünüyor. Tanrı'nın kelâmından kulun gönlüne akanların ifade bulmuş hâli veya daha net bir şekilde söylersek Tanrı'nın kelâmının kul dilinden tercümesi ise “keleci” kelimesiyle anlamlandırılmışa benziyor.

Keleci kelimesinin kökeni üzerine şimdiye kadar hususi bir çalışma yapılmamış olup bazı etimolojik sözlük ve çalışmalarda kelimenin sadece kökenine değinildiği, ancak kelime üzerine ayrıntılı bir inceleme yapılmadığı Serap Ekşioğlu tarafından tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda ortak sayılabilecek nokta, kelimenin Türkçeye Moğolcadan geçtiği ve anlamının “söz” ve “konuşma” olduğu yönündedir. Keleci kelimesinin, edebî metin olarak ilk defa 13. yüzyılda Karahanlı Türkçesiyle yazılmış Kur'an tercümelerinde kelecü şekliyle kullanıldığı; kelimenin Eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla kendine yer bulduğu, 16. yüzyıldan itibaren kullanım sıklığının azaldığı belirlenmiştir.¹⁵

Şu hâlde Yunus Emre'nin dilinde keleci kelimesi, Batı Türkçesi'ndeki “laf, dedi-kodu” anlamlarından ziyâde Moğolcadaki “tercüman, yorumcu, tefsirci” anlamlarından mülhem olarak “anamlı ve ilhamlı söz” anlamında kullanılmışa benziyor.

Yunus Emre için “söz” kelimesi de bizatihi insana ait bir söylem anlamı taşımaktadır demek yanlış olmaz.

Yunus Emre, insana verilen bilinç ve şuurun yine insanın kendini tanıyarak refaha erişmesi için kullanılmasını öğreten bir kılavuzdur. Sözün yerinde ve anlamlı olarak söylenmesi, onun ilahî vasıflarına nispeten Antik Yunan'dan itibaren üzerinde önemle durulan bir husus olmuştur.

Yunus Emre için keleci ve söz, Hak katından ârifin gönlüne akan nehrin damlaları gibi kıymetlidir. Bu söz aslında Tanrı'nın kelâm sıfatının insandaki yansıması ve karşılığı olduğu için yalnızca ehli tarafından dinlenir, anlaşılır ve değerlenir. Yunus da bu idrak seviyesine ulaşıp içindeki cevheri, ehline sunmuş, dinleyen ve anlayan hak sahibine sözünü söylemiştir.

Yunus Emre'nin mısraları, Tanrı'nın kuluna “görklü” nazarının bir sonucu olarak O'nun, evrenin çekirdeği diye yarattığı insanı zatıyla irtibat kurabilmesi için verdiği fırsatın tekâmülünü tamamlamış hâli olarak nitelendirilebilir. Tasavvuf ahlakının

¹⁵ Serap Ekşioğlu, “Keleci Kelimesi Hakkında”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute*, 70, (2021), 49-68.

marifet mertebesinde söz, yalnızca sözün hakkını bilene sunulmalıdır. İlimden uzak, kendinden uzak insana Tanrı'nın ilhamı, ne şekilde sunulursa sunulsun o, kendisine söylenenleri anlamayacaktır.

Yunus, diliyle ilahi kelâm esrarını insana en duru üslupla sunmayı bir vazife titizliğiyle başarırken nefsin kendinden bilmek istediği bu nimetin Tanrı lütfu olduğunu sık sık dile getirmiştir. Kendini zayıf, aciz ve çaresiz gören Yunus Emre, sözün iyisini bilen ve söyleyen nice gönül olduğunu, marifetin yalnız söylemek değil dinleyip idrak ederek anlamaktan geçtiğini vurgulamaktadır.

Yunus'un söz için diğer bir şartı da sözün tatlı olmasıdır. İyiliğin ve güzelliğin irşadı öncelikle kişinin kendinden başlar. Kendini bilen kişi içindeki cevherin farkında olarak Tanrı ilhâmıyla tatlı ve güzel konuşursa dünya denilen cehennemi sözleriyle cennete çevirmiş olur. Bugün dahi okuyanı hayrette bırakan insan için gönül ferahlığı veren dizeleriyle yaşayan Yunus, sesini halen dinleyip duymak isteyene aktarabiliyorsa sebebi ilahî kelâmla kıymetli sözler sarf etmesindedir. Ruhun ihtiyacı olan fakat maddenin körelttiği hasletlerin üstündeki kül yığınına sadece sözün güzeli dağıtabilir.

KAYNAKÇA

- Anık, Cengiz - Güran Yiğitbaşı, Kübra. Siyasal İletişimin Mahiyeti Siyasal Dilin Satır Arası. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2018.
- Dilts, Robert. Dil İllüzyonları Kelimenin Büyüsüyle Mutluluğa Ulaşmak. (çev: A. Volkan Çubukçu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Ekşioğlu, Serap. "Keleci Kelimesi Hakkında". Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute, 70, (Ocak-January 2021) (2021), 49-68.
- İpek, Abdülmuttalip. "Yûnus Emre'de Varlığın İnşası ve 'Arzû Kılursın' Redifli Şiir". Geçmişten Günümüze Yûnus Emre (ed. Gencay Zavotçu-Hakan Yalap). İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2021.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meali). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1985.
- Logie, Nur Nacar. Dil Niyet Aidiyet. Ankara: Montly Rewiev Pres., 2014.
- Müjde: İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2005.
- Uludağ, Sülayman. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uygur, Nermi. Dilin Gücü. İstanbul: YKY Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kelâm". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. c.25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Tatcı, Mustafa. Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005.